

Safer Grbić¹

Mišljenje religijskih sukoba kao sukobljavanje
epistemologija

Sažetak

U ovom radu će biti prikazana distinkcija između vjerovanja, religijskog vjerovanja, religije, teologije kao religijskog naučavanja vjerovanju, eksplikacija pojma religijskih sukoba, (ne)mogućost ozbiljenja ideala teološke epistemologije, te mišljenje religijskih sukoba kao sukobljavanje epistemologija. Hipoteza kao sud za kojega se pretpostavlja da je istinit kako bi se njime objasnile određene činjenice ili kao pretpostavka na temelju činjenica ogleda se u tezi da religijski sukobi se ozbiljuju kao sukobljavanje epistemologija ukoliko se iz područja fenomena kojima religije u mnogomu operiraju uzdignemo na područje principa na osnovu kojih se ti fenomeni kao takvi. Tako će biti mišljeni religijski sukobi kroz pitanje teoloških epistemologija koje su svodive na tri osnovne: *theologiau fundamentalis* koja kao izvor vjere ima Objavu ili Sveti tekst, *theologiau rationalis* koja kao izvor vjere ima razum, te *theologiau spiritualis* koja kao izvor vjere ima

¹ Kontakt autora: safergrbic@hotmail.com

osobno zrenje ili otkrovenje. Iako je predmet radamišljenje religijski sukoba kao sukobljavanje epistemologija, ipak će se pokazati za neophodno i mišljenje konkretnih religijskih fenomena koji se kao takvi daju na osnovu neke od teoloških epistemologija, a s razložno neophodnosti razumijevanja fenomenalnog područja gdje se i ozbiljuju religijska sukobljavanja. Ipak, glavna tendencija rada jeste mišljenje sukobljavanja teoloških epistemologija kao eksplikacija religijskih sukoba.

Ključne riječi: *religija, sukobi, vjera, teologija, epistemologija, principi, fenomeni, Objava, razum, zrenje.*

Thinking the religious conflicts as conflicts amongst epistemologies

Summary

This paper shows the distinction between belief, religious belief, religion and theology as religious concept of beliefs, same as the term of religious conflicts. A hypothesis that is assumed to be valid in order to present a certain facts of religious conflicts that are reflected as conflicts among epistemologies. If from the phenomenon that religions are focused on more attention is relied on the principles which are cause for the realization of these phenomenon. Thus, religious conflicts are observed through the question of the theological epistemology that is divided into three main parts: *theologia fundamentalis* that as a source of religion takes Holy testament, *theologia rationalis* that as a source of belief takes common sense and *theologia spiritualis* which source of belief is based on personal cognition. Although, the main focus of the paper is about view of religious conflicts as epistemological conflicts,

also is necessary the way in which concrete religious phenomenons are understood and realised through some of these theological epistemologies. According to that it must be understood the area of phenomenons where religious conflicts are happening. Nevertheless, the main truth of the work is confront of theological epistemology as an expression of religious conflicts.

Key words: *religion, conflicts, belief, epistemology, principles, phenomena, Revelation, common sense, cognition.*

1.0 Uvod

Vođeni mišlju da najneukrotiviji sukobi, jesu po njihovu vlastitom priznanju, sukobi radi najuzvišenijih stvari: vjere, filozofskih pogleda na svijet, te različnih moralnih koncepcija dobra (Vidjeti: Rols 1998:36) pokušati ćemo problematizirati pojam vjere kao jedan od osnovnih razloga sukobljavanja.

1.1 Vjera i sukobi

Polazeći s pozicije njemačkog idealizma „*Kant* je vjeru stavio između 'mnijenja' kao najnižeg stupnja izvjesnosti i 'znanja' kao najvišeg i definirao je kao 'držati za istinito';'(Vidjeti: Kant 1984) i k tomu je ona samo 'subjektivno dostatna,' ali se 'objektivno mora držati za nedostatnu.'“(Filipović 1989:351) U tom kontekstu, budući da je vjera krajnje subjektivno uvjerenje sama sintagma *sukobi vjera* se pokazuje kao nedovoljno dostatna stoga što vjerovanja se ne mogu sukobljavati zbog svoje krajnje subjektivne datosti, nego onaj fenomen koji poznajemo pod tom sintagmom akribičnije je označiti kao *vjerski sukobi* stoga što je riječ o sukobima koji su atribuirani pojmom vjere i ozbiljuju se u ime vjerovanja što je njegova primarna atribucija. Vjera kao objektivno nedostatna nije u

prilici biti razložna ozbiljnijim vjerskim sukobima stoga što fenomeni vjere se svakome daju na različan način zbog čega bi sukobljavanje u takvom slučaju bio: rat svih protiv svih. Stoga što je vjera krajnje subjektivna, a njeni fenomeni uglavnom natčulni u kontekstu religijskog vjerovanja, ona je teško ili gotovo nikako izreciva, a budući da je teško izreciva ili neizreciva (Vidjeti Derida 1990) ona teško i može biti izvor sukoba. Napose, sukobi velikih srazmjera u kontekstu pitanja vjerovanja ozbiljenje su priredili nakon što su fenomeni vjere iz pozicije objektivne nedostatnosti i krajnje subjektivnog uvjerenja sustavno dovedeni u pokušaj objektivizacije kroz ideju religije.

1.2 Religija i sukobi

Vjera je u mnogomu složeniji fenomen od religije, ali religija kao sustav vjerovanja sa tendencijom njihove objektivizacije postaje mišljeniji fenomen zbog javljanja neophodnosti verificiranjaspomenute tendencije, a zbog čega uslijed nemogućnosti iste javljaju se religijski sukobi. Religija kao sustav i/ili institucija vjerovanja mora uključiti sve vjerujuće u objektivizaciju onoga što se i u što se vjeruje, a stoga što je vjerovanje – kako je već gore rečeno – teško izrecivo ili

neizrecivo oni koji objektivizaciju njihova vjerovanja ne drže dovoljno akribičnom pobuđuju *religijska sukobljavanja*.

Javno mnijenje nema jasno i razgovjetno definirane osnovne sintagme glede pitanja sukoba s poveznicom religije: tako se koristi sintagma *sukobi religija* koja kao takva ima atribuciju pojam *sukobi* na prvome mjestu i koja takvom atribucijom naznačuje da je riječ o sukobljavanjima različitih religija kao zasebnih entiteta, dok sintagma *religijski sukobi* ima kao atribuciju pojam *religijski* na prvome mjestu i koja takvom atribucijom naznačuje da je riječ o sukobljavanjima religijskim unutar jednog entiteta. Nakon *sukoba religija* glede pitanja *istine*, a što je evidentno u povijesti, ovdje mišljenje *religijskih sukobaznači* mišljenje sukoba unutar jedne religije budući da su takvi sukobi prevalvirajućeg karaktera nakon *moderne* i *anglosaksonskih tendencija* zamjene pojma *istine* pojmovima *vjerodostojnosti*, *visokog stepena vjerojatnosti* i *opravdanog vjerovanja*. (Veljak 2012: 447) Možemo uvidjeti kako *religijski sukobi* koji se odvijaju unutar jednog entiteta nisu sukobi glede pitanja *istine*, nego sukobi glede osnovnih epistemoloških stavova, a koji se ogledaju u pitanju izvora vjere.

2.0 Epistemološka trijada¹

¹ Ovdje će biti samo objašnjena naša distinkcija između tri teologije *theologia fundamentalis*, *theologia rationalis* i *theologi aspiritualis* u kontekstu pitanja epistemoloških polazišta: Objave ili Svetog teksta,

Religije kao sustavna i/ili institucionalizirana vjerovanja imaju svoje teologije kao naučavanja istina vjere određene kroz instituciju dogme – učenja ili nauka koji služi kao pravilo u vjerovanju ili oblikovanju kakve doktrine koje se bez kritičkog provjeravanja i bez obzira na konkretne mogućnosti njihove primjene usvajaju kao neoborive. U određenju istina vjere sustavno pobrojanih kroz pitanja dogme presudno mjesto zauzima epistemologija koja korištena kao metoda razumijevanja izvora vjere dijeli monističku teologiju na pluralitet teologija koje su tijekom vremena doživjele svoje umnogostručivanje. Ipak, sve teologije svih religija možemo podijeliti na tri osnovna epistemološka polazišta na koja su svedive: *theologia fundamentalis* koja kao izvor vjere uzima Objavu ili Sveti tekst, *theologia rationalis* koja kao izvor vjere uzima razum i *theologia spiritualis* koja kao izvor vjere uzima osobno zrenje ili nadnaravno otkrovenje. U ovomu radu izložiti

razuma i osobnog zrenja ili otkrovenja bez da će biti problematiziran sekundarni ili tercijalni izvor vjere koji može biti različit; tako na primjeru *theologiae sfundamentalis* možemo kazati kako ima teologija kojima je prvotni izvor spoznaje istina vjere Objave ili Sveti tekst, a sekundarni razum putem kojeg tumače Objavu ili Sveti tekst, dok postoji teologija kojima je Objava ili Sveti tekst primarni izvor spoznaje istina vjere, dok je sekundarni osobno zrenje ili otkrovenje putem kojeg tumače Objavu ili Sveti tekst; takav isti primjer stepenovanja izvora spoznaje u kontekstu odnosa Objava – razum – otkrovenje možemo problematizirati i u *theologiae rationalis* ili *theologiae spiritualis*, ali k tomu nije takav slučaj u ovome radu.

ćemo osnovne značajke sve tri teološke epistemologije na području principa:

2.1 Theologia fundamentalis

Mišljenje izvora vjere nametnulo je različita epistemološka stajališta u kontekstu ovoga pitanja, pa tako svaka religijska tradicija poznaje korpus učenjaka koji su zastupali epistemologiju *theologiae fundamentalis* u literaturi poznatu i kao *dogmatsku teologiju* ili *theologia dogmatica*, a koja predstavlja sveukupnost nazora koji se daju kao temelj teološkog učenja sa svim njenim bitnim zasadama, te propagira povratak drevnim osnovnim postavkama koji su odredili određenu teologiju u njenim korijenima. S ovoga početnog ishodišta, koji se uzima kao određujući, vjera se razumijeva kao mjera svih stvari, neprikosnovena istina, dogma u koju se ne sumnja, kao izvor koji je sam sebi dovoljan, te na osnovu toga nije prihvatljivo ništa drugo za izvor vjere osim same Objave ili Svetoga teksta. Naravno da u određenim religijskim tradicijama korpus djela koja sačinjavaju izvor vjere je proširen na tradiciju ili usmenu predaju ili komentare komentara osnovnog teksta, ali sljedbenici *theologiae fundamentalis* uvijek pozivaju i vraćaju se na tekst kao neprikosnoveni autoritet.

U ovomu kontekstu, razum je podređen vjeri i ne može se voditi dijalog s pozicije *theologiae fundamentalis* o sukobu vjere i razuma stoga što razum uopće nije komplementaran sa vjerom nego joj je podređen: razum je ovdje shvaćen nižestupanjski, kao nedovoljnim za spoznaju vjerskih istina bez autoriteta samoga teksta. Sljedbenici *theologiae fundamentalis* nikada nisu imali sukob vjere i razuma stoga što njihova metoda dokazivanja vjerskih istina nije zasnovana na racionalnom promišljanju svojstvenom sljedbenicima *theologiae rationalis*, nego se pri dokazivanju vjerskih istina vraćaju na sam tekst i na osnovu teksta donose sudove o istinama vjere. Tako, dogmatika sljedbenika *theologiae fundamentalis* je nepromjenjiva dogmatika stoga što se ona zasniva na nepromjenjivom tekstu koji se drži kao samodovoljan i podrazumijevajući za objavljivanje istina vjere. Naravno da su određene stavke *theologiae fundamentalis* u određenim religijskim tradicijama susretale se sa pitanjima sukoba vjere i razuma i to u kontekstu kada tekst kao izvor vjere dolazi u sukobljavanja sa pitanjima znanosti: poput pitanja izgleda planete Zemlje ili položaja Sunca ili pitanja podrijetla kometa, ali sljedbenici spomenute *theologiae* ukoliko su nekada i odstupali od autoriteta teksta slučajem da bi znanost potvrdila na jasan i izvjestan način suprotno od onoga što tvrdi sveti tekst, oni nikada ne bi odstupali od autoriteta

teksta glede dogmi u pogledu pitanja vjerskih istina kao što su pitanja prvog uzroka, duše, beskonačnosti i slično.

Također, osobno zrenje, a što je svojstveno kao prvostupanjski izvor vjere u epistemologiji *theologiae spiritualis*, nikada nije nadređeno Objavi ili Svetome tekstu nego je podređeno autoritetu teksta naznačujući kako osobno zrenje, otkrovenje, spoznaja izravnim motrenjem onoga nadosjetilnog nikada ne može biti dokaz za bilo koje dogmatsko pitanje. *Theologia fundamentalis* razumijeva osobno zrenje kao osobnu stvar koja ne treba biti tretirana kao izričito teologijsko pitanje sve dok ostaje na ravni osobnog, intimnog, tajnog, a osobito nije u mnogomu podložna kritici ukoliko nije mišljena u pogledu pitanja istina vjere, te ne zadire u pitanje dogmi. Kod nekih religijskih tradicija osobno zrenje je drugostupanjsko odmah nakon autoriteta svetog teksta, dok kod nekih je trećestupanjsko dolazeći nakon autoriteta teksta i razuma, pa opet kod nekih religijskih tradicija osobnom zrenju nema mjesta i na taj način *theologia spiritualis* biva u potpunosti isključena.

2.2 Theologia rationalis

Mišljenje izvora vjere nametnulo je različita epistemološka stajališta u kontekstu ovoga pitanja, pa tako svaka religijska

tradicija poznaje korpus učenjaka koji su zastupali epistemologiju *theologiae rationalis* poznate u literaturi kao *filozofska teologija* ili *theologia naturalis*, a koja predstavlja racionalno promišljanje istina vjere na način da razum stavlja na poziciju primarnog izvora vjere.

Kada su sljedbenici *theologiae fundamentalis* u svojim počecima bili prinuđeni opravdavati istine vjere onima koji su nijekali Objavu ili Sveti tekst kao nešto što je zbilja objavljeno ili sveto nekolicina njih je otpočela epohu *theologiae rationalis* koja podrazumijeva da kao oruđe u odbrani istina vjere koristi se sam razum; stoga, *theologia rationalis* se naziva *bogoopravdavanje*, *teodiceja*, *metaphysica specialis*. S ovoga početnog ishodišta, koji se uzima kao određujući, razum se uzima kao mjera svih stvari, neprikosnovena istina, dogma u koju se ne sumnja, kao izvor koji je sam sebi dovoljan, te na osnovu toga nije potrebno ništa drugo za izvor vjere osim samog razuma koji je u takvoj mjeri raspoređen da ga svi imaju. Naravno da u određenim religijskim tradicijama korpus djela koja sačinjavaju izvor vjere je proširen na tradiciju ili usmenu predaju u slučaju islama ili komentare komentara osnovnog, ali sljedbenici *theologiae rationalis* uvijek se pozivaju i vraćaju na razum kao neprikosnoveni autoritet. U ovome kontekstu, Objava ili Sveti tekst su podređeni razumu i na taj način razum je samodovoljan da bude neprikosnoveni

autoritet zbog čega su sljedbenici *theologiae rationalis* na svako postavljeno pitanje od strane onih koji ne priznaju Objavu ili Sveti tekst kao nešto objavljeno ili sveto tragali za razumskim odgovorima s kojima će se morati složiti i sljedbenici vjere i poricatelji iste. Tako, sljedbenici *theologiae rationalis* postavljeni su u poziciju da koristeći samo i isključivo razum kao izvor vjere nastoje ponuditi razumski prihvatljive odgovore onima koji su odbijali tezu sljedbenike *theologiae fundamentalis* i njihovu epistemološko polazište koje je Objavu ili Sveti tekst uzimalo kao neprikosnoveni autoritet.

S druge strane, položaj osobnog zrenja u epistemologiji *theologiae rationalis* je u mnogomu nižestupanjski stoga što je razum prvotni izvor spoznaje i osobno zrenje ne može biti fundirano u izvorima vjere *theologiae rationalis*. Ono što je osobno zrenje, otkrovenje, doživljaj kao izvor vjerovanja u *theologiae spiritualis* sljedbenici *theologia rationalis* nipodaštavaju kao razumski neprihvatljivo, stoga što *theologia rationalis* istine vjere pokušava racionalno opravdati na način da su istine vjere kao takve razumski prihvatljive većini ljudi.

U korpusu pitanja koja su sljedbenici *theologia rationalis* promišljali svakako je bilo onih pitanjakoja su nadilazila područje *metaphysicae specialis* i problematizirala pitanja o izgledu planete Zemlje, položaju Sunca ili podrijetlu kometa.

„Religiozno vjerovanje se razlikuje od znanstvene teorije (pri. pr) po tome što ono prisvaja sebi pravo da otjelovljuje vječnu i apsolutnu istinu, dok znanost (prim. pr) uvijek ispituje, očekujući da će promjene u tadašnjim teorijama prije ili kasnije biti neophodne i svjesna da je njen metod takav da logički nije u stanju da dođe do potpunog i konačnog dokaza.“ (Rasel 2017: 2) No, institucionalizirana religija, čija dogmatika obuhvata ne samo *metapysicau specialis* nego i područje istraživanja znanstvenika, dovodi se u položaj sukobljavanja sa znanošću u kojem ostaje i danas.

2.3 Theologia spiritualis

Mišljenje izvora vjere nametnulo je različita epistemološka stajališta u kontekstu ovoga pitanja, pa tako svaka religijska tradicija poznaje korpus učenjaka koji su zastupali epistemologiju *theologiae spiritualis* poznate u literaturi kao gnosticizam ili misticizam, a koja predstavlja promišljanje istina vjere na način da osobno zrenje stavlja na poziciju primarnog izvora vjere. Tako za sljedbenike *theologiae spiritualis* Objava ili Sveti tekst posjeduju slojevitost do čijih tajnih značenja mogu doći samo rijetki koji su riješili se ograničenosti spoznavanja temeljenog samo na razumu i površnosti razumijevanja Objave ili Svetog teksta od strane

sljedbenika *theologiae fundamentalis* zbog čega su zastupnici ovog epistemološkog stajališta bivali protjerivani i ubijani u vremenu teokracijske vlasti. Naime, sljedbenici *theologiae spiritualis* svoja naučavanja su skrivali i držali u tajnosti zastupajući tezu kako njihova učenja mogu razumjeti samo odabrani pojedinci, te u takvom uvjetovanju pojedini među njima kazuju o samome proniknuću u tajne slojevitosti Objave ili Svetoga teksta. U tom kontekstu sljedbenici *theologiae espiritualis* polaze od osobnog zrenja glede pitanja istina vjere smatrajući da je moguće da svako ima svoju istinu vjere, te na tomu tragu njihova fluidnost pitanja istine toliko biva rasparčavana da neki među njima iznose tezu kako nije neophodno biti sljedbenik bilo koje religije da bi se mogla spoznati najviša istina vjere. Dakle, sljedbenici *teologiae spiritualis* dogme razumijevaju kao određena koja za nekoga jesu, a za nekoga nisu, koja su nekome put do istina vjere, a nekome uopće nisu potrebna stoga što se vraća vjeri kao krajnje subjektivno prije religijske intencije objektivizacije iste.

Odnos sljedbenika *theologiae spiritualis* spram sljedbenika *theologiae fundamentalis* je takav da sljedbenici *theologiae spiritualis* smatraju uzimanje same Objave ili Svetog teksta kao izvora vjere nečim što je svojstveno samo ograničenosti običnih pučkih masa koje nemaju razvijen taj senzibilitet mogućnosti osobnog zrenja. Budući da nema svako mogućnost

biti sljedbenik *theologia espiritualis* i istine vjere tumačiti osobnim zrenjem *theologia fundamentalis* je ipak u krugovima sljedbenika *theologiae spiritalis* prihvaćena kao *theologia narodnih masa* kojima se i obraća, dok *theologia rationalis* od strane sljedbenika *theologiae spiritalis* biva razumljena samo kao jedan pokušaj rasprave sa onima koji ne priznaju Objavu ili Sveti tekst kao nešto objavljeno ili sveto stoga što istine vjere ne mogu biti opravdane niti kada religija pokuša ih objektivizirati nego se vjera mora uzeti kao nešto krajnje subjektivno: kao povratak samome sebi. U tom kontekstu, sljedbenici *theologiae spiritalis* nikada nisu imali sukob vjere i razuma stoga što njihovo osobno zrenje je usmjereno samo na pitanja istina vjere koja fundiraju u dogmama koje nisu predmet proučavanja znanosti, pa tako njih ne zanima oblik planete Zemlja ili položaj Sunca ili podrijetla kometa nego ih zanima: kako se osloboditi tjelesnosti, strasti, svijeta ili one najbolje među njima: kako doći do apsolutne spoznaje prvog uzroka, duše, beskonačnosti i sl. Tako sljedbenici *theologiae spiritalis* nemaju isti izvor saznanja kao znanstvenici jer osobno zrenje ili otkrovenje nije podložno znanstvenoj provjeri kao što je k tomu slučaju kod predmetnosti čula kada jedan znanstveni eksperiment je moguće ponoviti konačno mnogo puta. „Znanost (prim. pr) zavisi od percepcije i zaključivanja; sam sljedbenik *theologia spiritalis* (prim. pr) može biti

siguran da zna i ne osjeća potrebu da to znanstveno provjerava.“ (Rasel 2017: 103)

Napose, sljedbenik *theologiae spiritualis* okružen s onima koji također zastupaju epistemologiju dolaska do istina vjere putem osobnog zrenja ili otkrovenja nema potrebu dokazivati svoje osobno zrenje ili otkrovenje sudružima nego oni njegovo osobno iskustvo, iako vrlo često ne razumiju i ne mogu proniknuti u njega, prihvataju i vjeruju kao u istinito ili odbacuju i sumnjaju u njega.

3.0 O (ne)mogućnosti ozbiljenja ideala jedne teološke epistemologije

Napose, mogli bismo određenjem principa koje zastupa određena teologija, na osnovu kojih se fenomeni religije kao takvi daju, uvidjeti kako ne možemo jednoznačno označiti predmetnu teologiju jednom epistemologijom stoga što je evidentno - kako na području principa tako i na području fenomena - daneka pitanja iz područja *metaphysicae specialis* unutar jedne teologije bivaju dokazivana drugom teološkom epistemologijom u odnosu na onu na koju se isključivo poziva. U tom kontekstu, sasvama predočivo jeste kako na primjer sljedbenici *theologiae spiritualis* iako kao

izvor vjere uzimaju osobno zrenje i/ili otkrovenje u nekim od svojih pitanja pozivaju se na Objavu ili Sveti tekst što je izvor vjere *theologiae fundamentalis*. Također, sljedbenici *theologiae rationalis* u nekim svojim postupanjima kao što je pitanje hermeneutike sasvama zastupaju pristup osobnog zrenja i/ili otkrovenja što je izvor vjere *theologiae spiritualis* ili nakon iznešenih hipoteza o pitanjima *metaphysicae specialis* iste brane Objavom ili Svetim tekstom, a što je izvor vjere *theologiae fundamentalis*. Također, sami sljedbenici *theologiae fundamentalis* se ne razlikuju u svojim postupanjima u mnogomu od sljedbenika *theologiae rationalis* i *theologiae spiritualis* stoga što, ukoliko sadržinu svoje teologije i dokazuju dosljedno metodom koju koriste - u pitanjima izvedenim iz prvotnih pitanja - sljedbenici *theologiae fundamentalis* sznaju pokatkada dokazivati razumom ili osobnim zrenjem i/ili otkrovenjem što je svojstveno gore spomenutim drugim dvama teologijama.

Dakle, postupanja *theologiae fundamentalis*, a koja predstavlja sveukupnost nazora koji se daju kao temelj teološkog učenja sa svim njenim bitnim zasadama, te propagira povratak drevnim osnovnim postavkama koji su odredili određenu teologiju u njenim korijenima, nisu dosljedna svojim epistemološkim polazištima u svim pitanjima, pa tako je moguće u području religijskih fenomena vidjeti kako će

sljedbenici *theologiae fundamentalis* složiti se sa sljedbenicima druge dvije gore spomenute teologije u nekim pitanjima iz epistemologije drugih teologija. Postupanja *theologiae rationalis*, koja predstavlja racionalno promišljanje istina vjere na način da razum stavlja na poziciju primarnog izvora vjere, nisu dosljedna svojim epistemološkim polazištima u svim pitanjima, pa tako je moguće u području religijskih fenomena vidjeti kako će sljedbenici *theologia rationalis* složiti se sa sljedbenicima druge dvije gore spomenute teologije u nekim pitanjima iz epistemologije drugih teologija. Naravno, isti je slučaj i sa postupanjima *theologiae spiritualis*, a koja predstavlja promišljanje istina vjere na način da osobno zrenje stavlja na poziciju primarnog izvora vjere, koja nisu dosljedna svojim epistemološkim polazištima u svim pitanjima pa tako je moguće u području religijskih fenomena vidjeti kako će sljedbenici *theologiae spiritualis* složiti se sa sljedbenicima druge dvije gore spomenute teologije u nekim pitanjima iz epistemologije drugih teologija.

Ovakva postupanja mogu se misliti kao (ne)mogućnost ozbiljenja ideala jedne teološke epistemologije zastupane kroz teologiju *fundamentalis*, *rationalis* ili *spiritualis* na krajnje akribičan i znanstven način bez odstupanja u svojoj metodičnosti - ugledavši se, svakako, na prirodnu znanost. Matematika i prirodna znanost nikada neće u nekim od svojih

pitanja zastupati jedan aksiom, a u drugim odustati od njega i zastupati drugi, stoga što su egzaktni i vrlo lako bi se mogla uvidjeti odstupanja u znanstvenom postupku. Ukoliko se teologija ne može uzdići na visinu jedne znanosti barem u svojem metodologičkom dokazivanju - ukoliko ne i glede pitanja predmeta proučavanja - te postići tu egzaktnost o kojoj je riječ u slučaju matematike i prirodne znanosti nego li zauvijek ostati na stupnju nauke i naučavanja, onda bi kao jedino moguće rješenje određenja neke teologije kao teologije *fundamentalis*, *rationalis* ili *spiritualis* bilo moguće analizom njezina sadržaja i zbrajanjem koja metoda je najviše zastupana u dokazivanjima glede pitanja *metaphysicae specialis*. Ona teologija koja u najvišem broju svojih postavki bude koristila metodu *theologiae fundamentalis* moći će nositi takvo metodološko određenje, ali uvijek uvjetno rečeno jer riječ je o idealu jedne teološke epistemologije koji nije dostiziv u području fenomena kao što možemo jasno i razgovjetno zaključiti iz onoga što se ozbiljuje u *praxisu*. Također, *theologiaom spiritualis* će biti nazvana ona teologija koja u najvećem broju dokazivanja svojih fenomena bude zastupala epistemologiju *theologiae spiritualis*, pa čak ukoliko i glede nekih pitanja koristi kao metodu dokazivanja epistemologiju neke druge teologije – riječ je o tomu da je neophodno utvrditi koja metoda je prevladavajućeg karaktera korištena prilikom dokazivanja

religijskih fenomena. Tako, *theologiaom rationalis* će biti smatrana ona teologija koja bez obzira što u sekundarnim pitanjima kao što je pitanje hermeneutike ili obredoslovlja ili jurisprudencije zastupa ideju o razumu kao neprikosnovenom izvoru vjere i koja najvećem broju svojih fenomena zastupa upravo ovu epistemologiju.

Razložnosti za (ne)mogućnost ozbiljenja ideala jedne teološke epistemologije je mnogo i osim toga što učenjaci ovih teologija znaju pogriješiti ne primijenivši istu metodu na sve fenomene kojima operiraju također i laici među sljedbenicima jedne od teoloških epistemologija drznu se bez uvida u metodu teologije koju slijede dokazivati pitanja istina vjere. Drugim riječima: evidentno je kako svako u javnosti istupa govoriti o Bogu! Svako ko je inače u svim drugim stvarima priglup i neznalica, ko bi mogao biti uhvaćen u laži kada bi tako olahko brbljao o matematici i prirodnoj znanosti, u pitanju istina vjere drzne se donositi izričit sud jer zna da neće biti tek tako olahko uhvaćen u laži, te da neće se tako lahko razabrati njegovo plitko naklapanje od temeljitog poznavanja teološkog učenja. Sukladno takvoj neakribičnosti u području fenomena glede slijeđenja jedne od metoda gore spomenutih teologija ozbiljuju se: religijski sukobi.

4.0 Mišljenje religijskih sukoba kao sukobljavanje epistemologija

Spuštajući se iz područja principa neophodno bi bilo vratiti se pojmu religijskog vjerovanja, te isto problematizirati na fenomenološkoj razini u kontekstu prethodno eksplicirane epistemološke trijade kao razložnosti religijskih sukobljavanja. Pojam vjerovanja u judaizmu, kršćanstvu i islamu nije jednak, kao što isti pojam nije jednak niti unutar samog jednog religijskog entiteta shodno različnim interpretacijama ovoga pojma od strane *theologiae fundamentalis*, *theologiae rationalis* i *theologiae spiritualis*. Tako u judaizmu pitanje vjerovanja s pozicije *theologiae fundamentalis* ogleda se u Objavi ili Svetom tekstu prizivajući riječi iz Levitskog zakonika gdje se kaže da Jevrejom može biti onaj čija je majka Jevrejka,¹ te im je dokaz iz Starog Zavjeta sasvim dovoljan iako potvrdu istog glede ovoga pitanja nećemo naći u Tori. S druge strane sljedbenici *theologiae rationalis* pozivajući se na razum kao neprikosnoveni autoritet zastupati će tezu da jevrejstvo je vjera prije nego li nacionalnost iako je ista proistekla iz dvanaest Jevrejskih obitelji, ali da sama nacionalnost nije dovoljna stoga što Jevrej mora poštivati zakonik, te na tomu tragu proizlazi da

¹ Stari Zavjet: *Levitskizakonih* 24:10

svako ko poštuje jevrejski zakonik jednak je u svojem vjerovanju drugim Jevrejima. Napose, sljedbenici *theologiae spiritualis* će reći da biti Jevrej nema nikakve značajnije veze s vjerovanjem u jevrejski zakonik ili tradiciju ili čak i sa vjerovanjem u samoga Boga, nego da je to stvar osobnog zrenja pojmovnosti judaizma koje može nadići svaku moguću eksplikaciju toga pojma.

Religijski sukobi u judaizmu glede pitanja vjerovanja u ovomu kontekstu se ozbiljuju raspravom o fenomenima proizišlim iz principa teoloških epistemologija i to gore pomenute *theologiae fundamentalis*, *theologiae rationalis* i *theologiae spiritualis*, pa će tako sljedbenici *theologiae fundamentalis* sukobljavati se na primjer sa sljedbenicima *theologiae spiritualis* glede njihovog iskaza o pitanju vjerovanja u judaizmu što je neprihvatljivo za uho onoga koji se poziva na Objavu ili Sveti tekst kao izvor vjerovanja, a potom će sljedbenici *theologiae spiritualis* braniti svoju tezu kako biti vjernikom ne znači vjerovati u jevrejski zakonik ili tradiciju ili čak ne znači niti vjerovanje u samoga Boga stoga što vjerovanje proizlazi iz osobnog zrenja pojmovnosti judaizma i nema fundiranosti u onomu što *theologia fundamentalis* drži za izvor vjerovanja, a to su Objava ili Sveti tekst. *Theologia spiritualis* se ne poziva na Objavu ili Sveti tekst u doslovnom smislu stoga što su izvori vjere za sljedbenike *theologiae*

spiritualis osobno zrenje i otkrovenje. Tako, njihovo će sukobljavanje se ograničiti na sukobljavanje u polju fenomena bez uzdizanja na područje principa na osnovu kojih se fenomeni kao takvi daju, te će cjelokupno sukobljavanje glede jednog fenomena za sobom povlačiti druge fenomene i sukobljavanje će se nastaviti sve dok se fenomeni kao takvi daju i dok bivaju predmetom religijskog sukobljavanja.

Slično ozbiljenje religijskih sukobljavanja u kontekstu područja fenomena i pitanja vjerovanja možemo iznaći u katoličanstvu gdje se sljedbenici *theologiae fundamentalis* pozivaju na Evanđelje po Marku¹ i Ivanu² u kojem se navodi kako će biti spašen onajkoše pokrsti - ovakvim načinom dokazivanja oni zapravo slijede principe *theologiae fundamentalis* u kojoj je izvor vjere Objava ili Sveti tekst, te su u tomu dosljedni. Sukladno tezi sljedbenika *theologiae fundamentalis* samo onaj ko je kršten može pristupiti ostalim sakramentima: potvrdi, euharistiji, pokori, pomazanju, svetom redu ili ženidbi. Ipak, religijsko sukobljavanje nastaje kada sljedbenici *theologiae erationalis* iznesu tezu kako krštenje nije dostatno ukoliko ga ne prati uvjerenje u ispravnost kršćanske vjere zalažući se da djeca prije svoje zrelosti ne trebaju biti krštena, nego tek kada odrastu i uzvjeruju i samosvjesno odluče

¹ Novi Zavjet: *Evanđelje po Marku* 16:16

² Novi Zavjet: *Evanđelje po Ivanu* 3:5

podvrgnuti se činu krštenja, a ovakvo stajalište zauzimaju držeći se za izvor vjere u *theologiae rationalis* što je razum. Osobito religijsko sukobljavanje se ozbiljuje nakon teze sljedbenika *theologiae spiritualis* koji proklamiraju spasenje onoga ko želi spasenje, uzdignuće onoga koji želi uzdignuće, dolazak do Boga onoga ko želi doći do Boga i stoga krštenje nije preduvjet za vjerovanje koje se ozbiljuje kao osobno zrenje ili otkrovenje, a što je primarni izvor vjere *theologiae spiritualis*.

Religijski sukobi u kršćanstvu glede pitanja vjerovanja u ovomu kontekstu se ozbiljuju raspravom o fenomenima proizišlim iz principa teoloških epistemologija i to gore spomenute *theologiae fundamentalis*, *theologiae rationalis* i *theologiae spiritualis*, pa će tako sljedbenici *theologiae fundamentalis* sukobljavati se na primjer sa sljedbenicima *theologiae spiritualis* glede njihovog iskaza o pitanju vjerovanja u kršćanstvu što je neprihvatljivo za uho onoga koji se poziva na Objavu ili Sveti tekst kao izvor vjerovanja, a potom će sljedbenici *theologiae spiritualis* braniti svoju tezu kako biti vjernikom znači dobiti spasenje za onoga ko želi spasenje, uzdignuće za onoga koji želi uzdignuće, dolazak do Boga za onoga ko želi doći do Boga i stoga krštenje nije preduvjet za vjerovanje koje se ozbiljuje kao osobno zrenje ili otkrovenje i ovakvo stanovište nema fundiranosti u onomu što *theologia fundamentalis* drži za izvor vjerovanja, a to su

Objava ili Sveti tekst. *Theologia spiritualis* se ne poziva na Objavu ili Sveti tekst u doslovnom smislu stoga što su izvori vjere za sljedbenike *theologiae spiritualis* osobno zrenje i otkrovenje. Tako, njihovo će sukobljavanje se ograničiti na sukobljavanje u polju fenomena bez uzdizanja na područje principa na osnovu kojih se fenomeni kao takvi daju, te će cjelokupno sukobljavanje glede jednog fenomena za sobom povlačiti druge fenomene i sukobljavanje će se nastaviti sve dok se fenomeni kao takvi daju i dok bivaju predmetom religijskog sukobljavanja.

Tako religijsko sukobljavanje sljedbenika teoloških epistemologija u islamu glede pitanja pojma vjerovanja ozbiljuje se u raspravama već početkom drugog stoljeća islama kada dogmatski postavljena teza sljedbenika *theologiae fundamentalis* kako vjerovanje obuhvata tri pravila: osjećaj vjerovanja u srcu, izgovor riječi svjedočanstva vjere jezikom i sprovođenje vjerskih zakona u djelu praktično – biva osporena od strane sljedbenika *theologiae rationalis* koji odbacuju ovako definirano vjerovanje stoga što prema nekima od njih ukoliko neko ne sprovodi vjeru u djelu ne znači nikako da taj i takav ne vjeruje, nego da ga nešto priječi, da možda trenutno nije u stanju sprovesti djelanje koje mu religijski zakonik nalaže ili da mu je dovoljna vjera u srcu kao takva bez da ima potrebu za spoljašnjom manifestacijom iste. Dakle, sljedbenici *theologiae*

rationalis uzimajući razum kao izvor vjere postavljaju tezu kako ne pokazivane vjere u djelima ne znači nevjerovanje što je pobudilo religijska sukobljavanje tijekom cjelokupne povijesti islama. Napose, sljedbenici *theologiae spiritualis* fenomen vjerovanja kod sljedbenika druge dvije teološke epistemologije drže ograničenim stoga što je vjerovanje predmet osobnog zrenja i otkrovenja i kao takvo ne može biti ograničeno, nego neki od najvećih učenjaka *theologiae spiritualis* kažu da je svejedno da li bio kršćanin, jevrej, neznabožac, obožavatelj vatre ili idolopoklonik, nego da treba poći na put osobnog zrenja otkrovenja, a ne biti rob formalnosti, ograničenja i religijskih normi; dakle, treba se vratiti nepatvorenom vjerovanju kojeg je religija željela riješiti krajnje subjektivnosti.

Religijski sukobi u islamu glede pitanja vjerovanja u ovomu kontekstu se ozbiljuju raspravom o fenomenima proizišlim iz principa teoloških epistemologija i to gore spomenute *theologiae fundamentalis*, *theologiae rationalis* i *theologiae spiritualis*, pa će tako sljedbenici *theologiae fundamentalis* sukobljavati se na primjer sa sljedbenicima *theologiae spiritualis* glede njihovog iskaza o pitanju vjerovanja u islamu što je neprihvatljivo za uho onoga koji se poziva na Objavu ili Sveti tekst kao izvor vjerovanja, a potom će sljedbenici *theologiae spiritualis* braniti svoju tezu kako biti vjernikom

znači da je svejedno da li bio kršćanin, jevrej, neznabožac, obožavatelj vatre ili idolopoklonik stoga što biti vjernikom znači da treba poći na put osobnog zrenja i otkrovenja, a ne biti rob formalnosti, ograničenja i religijskih normi; dakle, da se treba vratiti nepatvorenom vjerovanju kojeg je religija željela riješiti krajnje subjektivnosti i nesvodivosti na neku relativnu objektivizaciju i ovakvo stanovište nema fundiranosti u onomu što *theologia fundamentalis* drži za izvor vjerovanja, a to su Objava ili Sveti tekst. *Theologiaspiritualis* se ne poziva na Objavu ili Sveti tekst u doslovnom smislu stoga što su izvori vjere za sljedbenike *theologiaes spiritualis* osobno zrenje i otkrovenje. Tako, njihovo će sukobljavanje se ograničiti na sukobljavanje u polju fenomena bez uzdizanja na područje principa na osnovu kojih se fenomeni kao takvi daju, te će cjelokupno sukobljavanje glede jednog fenomena za sobom povlačiti druge fenomene i sukobljavanje će se nastaviti sve dok se fenomeni kao takvi daju i dok bivaju predmetom religijskog sukobljavanja.

4.0 Zaključni govor

U ovomu radu je prikazana distinkcija između vjerovanja, religijskog vjerovanja, religije, teologije kao religijskog naučavanja vjerovanju, eksplikacija pojma religijskih

sukoba,(ne)mogućnost ozbiljenja ideala jedne teološke epistemologije, te naposljetku mišljenje religijskih sukoba kao sukobljavanje epistemologija.

Nakon uvođenja u kontekst mišljenja religijskih sukoba kao sukobljavanja epistemologija, pokazano je kako religijski sukobi se ozbiljujuckao takvi ukoliko se iz područja fenomena kojima religije u mnogomu operiraju uzdignemo na područje principa na osnovu kojih se ti fenomeni kao takvi daju. Na tomu tragu su i mišljeni religijski sukobi kroz pitanje teoloških epistemologija koja korištena kao metoda razumijevanja izvora vjere dijeli monističku teologiju na pluralitet teologija koje su tijekom vremena doživjele svoje umnogostručivanje. Tako, vidjeli smo kako sve teologije svih religija možemo podijeliti na tri osnovna epistemološka polazišta na koja su svedive: *theologia fundamentalis* koja kao izvor vjere uzima Objavu ili Sveti tekst, *theologia rationalis* koja kao izvor vjere uzima razum i *theologia spiritualis* koja kao izvor vjere uzima osobno zrenje ili nadnaravno otkrovenje.

Pokazana je (ne)mogućnost ozbiljenja ideala jedne teološke epistemologije stoga što bismo mogli određenjem principa koje zastupa određena teologija, na osnovu kojih se fenomeni religije kao takvi daju, uvidjeti kako ne možemo jednoznačno označiti predmetnu teologiju jednom epistemologijom stoga što je evidentno - kako na području principa tako i na području

fenomena - da neka pitanja iz područja *metaphysicae specialis* unutar jedne teologije bivaju dokazivana drugom teološkom epistemologijom u odnosu na onu na koju se isključivo poziva. Na tomu tragu kao moguće iznalaženje rješenja za pozicionaliranje teologija u teološke epistemologije odredili smo kako ona teologija koja u najvišem broju svojih postavki bude koristila metodu *theologiae fundamentalis* moći će nositi takvo metodološko određenje, ali uvijek uvjetno rečeno jer riječ je o idealu jedne teološke epistemologije. Također, *theologiaom spiritualis* će biti nazvana ona teologija koja u najvećem broju dokazivanja svojih fenomena bude zastupala epistemologiju *theologiae spiritualis*, pa čak ukoliko i glede nekih pitanja koristi kao metodu dokazivanja epistemologiju neke druge teologije – riječ je o pitanju koja metoda je prevladavajućeg karaktera. Tako, *theologiaom rationalis* će biti smatrana ona teologija koja bez obzira što u sekundarnim pitanjima kao što je pitanje hermeneutike ili obredoslovlja ili jurisprudencije zastupa ideju o razumu kao neprikosnovenom izvoru vjere i koja najvećem broju svojih fenomena zastupa upravo ovu epistemologiju.

Naposljetku, dokazana je početka hipoteza da religijski sukobi se ozbiljuju kao sukobljavanje epistemologija ukoliko se iz područja fenomena kojima religije u mnogomu operiraju uzdignemo na područje principa na osnovu kojih se ti fenomeni

kao takvi daju. Naime, iako je predmet rada mišljenje religijski sukoba kao sukobljavanje gore spomenutih epistemologija, ipak se pokazalo za neophodno i mišljenje konkretnih religijskih fenomena koji se kao takvi daju na osnovu neke od teoloških epistemologija, a srazložno neophodnosti razumijevanja fenomenalnog područja gdje se i ozbiljuju religijska sukobljavanja, a što je pokazano mišljenjem religijskih sukoba kao sukobljavanja epistemologija, napose.

Literatura:

- Calvin, John (1989) *Institutio Christiana ereligionis* [Institutes of the Christian Religion] (in Latin); Translated by Henry Beveridge, Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Derida, Žak (1990): *Bela Mitologija* [preveo: Miodrag Radović]; Bratstvo-Jedinstvo Novi Sad i Radiša Timotić Beograd.
- Filipović, Vladimir (1989): *Filozofijski rječnik*; NZMH, Zagreb.
- Geršom, Šolem (2006): *Glavni tokovi Jevrejskog misticizma*; Branko Kukić i Medijska knjižara Krug Čačak – Beograd.
- Hafizović, Rešid (1999): *Temeljni tokovi sufizma*; Bemust Sarajevo.
- Kant, Immanuel (1984) *Kritika čistog uma* [prijevod: Viktor Sonnenfeld; pogovor: Vladimir Filipović]; NZMH Zagreb.
- Poljak, Maja (2009): *Filon Aleksandrijski kao spona između antike i Srednjeg vijeka*; Filozofska istraživanja god. 29. sv. 4.
- Rasel, Bertrand (2017): *Religija i nauka* [s predgovorom Majkla Rusa]; Školegijum Sarajevo.

- Rols, Džon (1998): Politički liberalizam [prijevod: Ljiljana Nikolić]; Filip Višnjić Beograd.
- Veljak, Lino (2012): S onu stranu dogmatizma i relativizma; Filozofska istraživanja god. 32. sv. 3-4.
- Wolfson A. Harry (1967): The Jewish Quarterly Review, New Series, Vol 57. The Seventy-Fifth Anniversary Volume of the Jewish Quarterly Review.